

Blonda själar: Johan Runius, maskulinitet, nation och genre i litteraturhistorien

Anna Cullbed

I den essä som inleder samlingen *Stridsmän och sångare* från 1910, beskriver den unge litteraturhistorikern Fredrik Böök diktaren Johan Runius med följande ord:

Det finns ett särskilt slags människor, som förmå gå ofördärvade och oskuldsfulla genom all livets smuts: på deras blonda själar stannar aldrig en fläck. Johan Runius är den kanske renaste typen för dessa naturer, som man gärna föreställer sig vanligare under svensk himmel än annorstädes.¹

Det finns åtskilligt att kommentera i passagen – något som jag också återkommer till – men inledningsvis vill jag se Bööks formuleringar som ett försök att ge en bortglömd författare från det tidiga 1700-talet upprättelse. Citatet skickar också en tydlig signal om varför denne Runius enligt Böök förtjänar sin plats i historieskrivningen: han är en representant för ett nationellt ideal, de "blonda själar" som genom sitt världsförakt förblir manligt rakryggade. Detta ideal sägs färga hans poesi – tillfällesdikter, andliga dikter och världsliga dikter – som skrevs under en period som i litteraturhistorien anses ha gett magrare skördar än den gustavianska tidens kulturella överflöd. Huvudfrågan för denna artikel är hur bilden av 1700-talet har framkallats inom ramen för en specifik diskurs, den svenska litteraturhistorieskrivningen från 1800-talets pionjärinsatser till de handböcker som används i dagens litteraturvetenskapliga universitetsutbildningar. Därmed anknyter jag till det övergripande tema, 1700-talet då och nu, som behandlades under den andra nordiska 1700-talskonferensen i Uppsala hösten 2017. Som exempel har jag valt Johan Runius, en tidig 1700-talsförfattare i marginalen, och jag vill i förlängningen även diskutera Runius framtid i litteraturhistorieskrivningen.

Inledningsvis kommer jag att presentera Runius som han framstår i aktuella litteraturhistorier för att därefter återvända till 1800-talets litteraturhistoria med representanter som Lorenzo Hammarsköld, Peter Wieselgren, P.D.A. Atterbom, Gustaf Ljunggren och Henrik Schück.² Att den tidiga svenska litteraturhistorien står

i nationens tjänst är välkänt, men jag kommer att resonera kring frågan om vilken roll nationen spelar, direkt eller indirekt, även i senare framställningar. Flera forskare har noterat en kvardröjande nationalistisk tendens i moderna framställningar, trots att de på ytan fjärrat sig från 1800-talets utgångspunkter. Annika Olsson, litteraturvetare och genusvetare, har nyligen använt det i grunden sociologiska begreppet "metodologisk nationalism" i sina kritiska granskningar av litteraturhistorieskrivningen.³ Hon visar hur nationen uppfattats som så självklar att den både ignoreras, naturaliseras och territorialiseras som en ordnande kategori inom olika discipliner.⁴ Dessa historiska vetenskapsgrenar utvecklas under nationens århundrade, 1800-talet, vilket bidragit till det nationella perspektivets närvaro.

Jag vill också visa hur nationen som ordnande princip är tätt sammankopplad med specifika föreställningar om manlighet, och samtidigt framstår diktarens maskulinitet stundtals som problematisk. Diktaren ses i 1800-talets historieskrivning ibland som en representant för ett helt folk, ett språkrör för den ideale mannen, ibland som en undantagsvarelse som inte når upp till tidens maskulinitetsideal. I denna undersökning kombineras studier om svensk litteraturhistorieskrivning och maskulinitetsforskning.⁵

En tredje fråga som ställs i denna artikel rör de genrer som premieras i litteraturhistorieskrivningen under olika tidsperioder. Tillfällesdiktningen föraktades under 1800-talet som en följd av den romantiska estetikens krav på originalitet och i stället premierades lyriken som en subjektiv genre. Det är först från 1900-talets senare hälft som forskningen har återupprättat tillfällesdiktningen som den kvantitativt dominerande diktningen i Sverige.⁶ Repertoardiktningen, alltså den diktning som utgår från en ständigt närvarande tillgång till "en uppsättning genrer, stoffer, förebilder och allmänna regler" förutsätter ett retoriskt och representativt perspektiv på poesin.⁷ Romantikens ideal om verkdiktning – poeten är en subjektiv röst som drivs av ett individuellt uttrycksbehov som präglar varje rad – tenderar att skymma att 1600-talets och 1700-talets diktning skrivs utifrån andra förutsättningar, som behovet av meritering för statliga tjänster, som ett sätt att förstärka sociala nätverk, och mot betalning.⁸ Jag kommer i denna artikel att argumentera för att värdeskalen för olika litterära genrer är sammanlänkade med litteraturhistorieskrivningen, med uppfattningen om nationen och med föreställningar om diktarens maskulinitet.

Johan Runius, en tämligen perifer och numera sällan läst diktare, fungerar som en utgångspunkt för mer principiella resonemang kring de tre problemkomplex som skisserats ovan. Runius befinner sig i trädan före den gustavianska guldåldern, ständigt omhuldad i litteraturhistorieskrivningen sedan tidigt 1800-tal, med Carl Michael Bellman som sinnebild för ett nationellt originalgeni. Sigbrit

Swahn har redan i sin avhandling *Ryktets förvandlingar* från 1974 grundligt redogjort för 1700-talets bedömning av Runius till och med det tidiga 1800-talet.⁹ I Swahns undersökning framkommer att Runius rykte står sig förhållandevis väl under 1700-talet, trots att antalet kritiska röster ökar under seklet, medan den romantiska litteraturhistorieskrivningen under det tidiga 1800-talet är nedgörande. Den enda större undersökningen av Runius är fortfarande Magnus von Platens doktorsavhandling *Johan Runius: En biografi* från 1954, där Bööks essä omnämns med gillande.¹⁰ von Platen behandlar "Levnaden", "Personligheten" och "Verket" i sin omfattande studie, som växlar mellan noggranna retoriska analyser av enskilda verk och försök att utifrån dikterna resonera kring personlighetsdrag, som faderslängtan. Jag kommer främst att bygga vidare på Swahns resultat i och med att undersökningens fokus är Runius litteraturhistoriska konjunkturen, men dessa sträcks längre fram i tiden. I likhet med Swahn hävdar jag att beskrivningen av Runius kan sättas in i ett sammanhang där nationell självförståelse är en central del av litteraturhistorieskrivningen.¹¹ Som Swahn påpekar, med exempel från såväl den tyske Herder som den franske Sainte-Beuve, blir denna uppfattning dominerande i Europa under 1800-talet: "Språket i poesin var nationalandens stämma."¹² Men jag vill även tänga frågor om manlighet och genreideal som väsentliga delar i en kritisk granskning av litteraturhistorieskrivningen som nationellt projekt. Ett studium av Runius kan bidra till en historiografisk diskussion som aktualiseras av flera nya litteraturhistoriska projekt med relevans både för forskningen och undervisningen vid universitet och högskolor, och till diskussionen om hur vi i ett nytt sekel ska hantera äldre svensk diktning och en förskjutning av kanon.

Vem var Runius?

Det finns en risk att även en kort sammanfattning av Runius liv och verk skapar en bild som fungerar som facit för det jämförelsematerial som kommer att presenteras längre fram i artikeln. Jag ska ändå göra ett försök med utgångspunkt i *Nationalencyklopedins* artikel, och samtidigt uppmärksamma ett par tendenser som kan följas bakåt i tiden.

Den anonyme skribenten presenterar Johan Runius (1679–1713) på följande sätt:

R., som var fattig prästson från Västergötland, tvingades avbryta sina studier i Uppsala och ta tjänst som informator, vilket innefattade uppgiften att uppvakta familjen och dess vänkrets med tillfällespoesi. Han visade sig snart vara en virtuos rimkonstnär; hans bröl-

lopsdikter är vid sidan av Lucidors tidens bästa. Hans talrika andliga visor är fyllda av ljus förtröstan, hans världsliga poesi uttrycker förakt för ära och rang. Under sina sista levnadsår blev han känd som poet, och den postumt utgivna diktsamlingen *Dudaim* (1–2, 1714–15) befäste hans ställning i medvetandet under hela 1700-talet. Diktare som Dalin och Bellman imiterade honom.¹³

Läsaren möter här några av de kännetecken vi kommer att följa. Poetens villkor beskrivs i form av den fattige diktaren som rimmar i tjänsten. De genrer Runius behärskade, som bröllopsdikt, världslig poesi och andliga visor, lyfts fram, liksom Runius särdrag – den tekniska skickligheten och stämningslägen som ”ljus förtröstan”, ”förakt för ära och rang”. Även i denna begränsade lexikonartikel syns likheter med Bööks värdering av Runius som en världsföraktare, till detta kommer jämförelsen med en av 1600-talets stora stjärnor, Lars Johansson, kallad Lucidor, virtuos tillfällesdiktare som blandade de muntraste dryckesvisor och bröllopsdikter med andliga dikter om syndarens ånger och skräck inför döden.¹⁴ Slutligen diskuteras Runius eftermäle – hans korta berömmelse under livstiden, och hans inflytande på just de författare som ansetts viktigare i svensk litteraturhistorie-skrivning – Olof von Dalin, som förnyar svenskan som litteraturspråk under decennierna efter Runius död, och Bellman, estradör och visdiktare, som uppfattats som nationalskald, den gustavianska erans eget naturgeni.¹⁵

Om vi går till de litteraturhistoriska översiktsverk som används vid grundutbildningen i litteraturvetenskap vid högskolor och universitet blir bilden lite mer nyanserad. Runius tilldelas ett utrymme på knappt en sida (halvannan spalt) i Bernt Olsson och Ingemar Algulins *Litteraturens historia i Sverige*, en handbok från 1987 som 2009 gavs ut i en femte omarbetad upplaga. Som jämförelse kan nämnas att Lucidor behandlas på tre spalter och att Bellman tilldelas ungefär nio spalter och dessutom bilduppslag. Av Bernt Olssons framställning får man veta att Runius, prästson från Larv i Västergötland och död i Stockholm redan 1713, var ”en född diktare”, ”en överdängare i att finna rim och sätta ihop en vers”.¹⁶ Runius var sjuk i tuberkulos, han beskrivs också som alkoholiserad – och till dessa omständigheter lägger Olsson till att han var ogift. Denne sjuke diktares produktion utgörs ofta av bröllopsdikter och gravdikter, men också visor med melodiangivelser. Olsson kommenterar också Runius optimistiska livshållning. Publiken var ofta borgerlig, även om Runius under flera år arbetade som informator åt en adlig familj, och i diktform ”tar han ställning mot hovkulturen”. Den poetiska stilen beskrivs som enkel och konkret, den är musikalisk och innefattar folkliga uttryck och står långt från barockens ”längsökt metaforer och djupsinnigheter”, som det står i handboken.¹⁷

Och Runius lever sitt undanskymda liv som en randförfattare, mellan 1600-talets storheter som Georg Stiernhielm, kallad "den svenska skaldekonstens fader", och Lucidor å ena sidan, och å andra sidan Bellman. Runius är "Bellmans föregångare", som rubriken lyder i sjubandsverket *Den Svenska Litteraturen* från 1987–1990, med en reviderad utgåva senast 1999.¹⁸ Här flyttas Runius ut ur den löpande framställningen och får i stället en separat boksida, grafiskt markerad för att skiljas ut från den övriga texten. I innehållsförteckningen kallas dessa utvikningar för "Notiser" och behandlar ibland enskilda författare, som Runius eller Sophia Elisabet Brenner, ibland andra händelser eller företeelser.¹⁹ Att Runius förvandlas till en notis bidrar till att han fjärras från sina samtida, och rubrikens koppling till Bellman gör att Runius framför allt får funktionen som vägröjare. Därtill görs en jämförelse mellan de två diktarnas estetiska halt: "goda diktare undanträngs alltid av genier". Den dikt som citeras, *Över Världens Fåfänglighet*, är vald för att visa likheten med Bellman, och den Ölström som figurerar i dikten beskrivs som "en anfader till den odödliga urmakaren Fredman".²⁰

I åtskilliga framställningar från 1800-talet och framåt citeras också Bellman själv, ur *Fredmans epistel* N:o 24:

Jag skull' supa om ni tror,
Liksom Runius, Lucidor.²¹

Att det är Fredman som talar i episteln hanteras tämligen lättsinnigt. Poängen blir att Runius inlemmas i raden av supande svenska diktare och Bellmans egen hänvisning har blivit en självklar utgångspunkt i litteraturhistorieskrivningen.²² Bilden av Runius för vår tids studenter framstår som ganska begränsad och hårt beskuren. Medan Olsson ger fler exempel på olika typer av dikter och diskuterar Runius stilistiska repertoar understryker Delblanc både förbindelsen med och kvalitetsskillnaden gentemot Bellman. Samtidigt tycks Runius vara en lätthanterlig diktare i marginalen – han nämns för fullständighetens skull, men behöver inte problematiseras.

Om vi återgår till Böök 1910 behöver frågan ställas vad som står på spel 1910. Varför ägnar Böök just Runius så stor uppmärksamhet? Inledningsvis redogör Böök utförligt för hur Runius rykte dalade redan från mitten av 1700-talet och hur poeten fick löpa "gatlopp", som Böök formulerar saken. Detta polemiska gatlopp fungerar som en indikation på att 1800-talets syn på Runius behöver undersökas närmare, för att sedan ställas mot de egenskaper och särdrag Böök tillskriver Runius i sin äreräddning, och hur dessa i sin tur skapar ett svenskt författarideal.

Med utgångspunkt i Bööks polemik och Swahns undersökning ska vi nu undersöka 1800-talets version av poeten Runius.

1800-talets Runius

Litteraturhistorieskrivningens århundrade är utan tvivel 1800-talet. I Sverige brukar Lorenzo Hammarskölds *Svenska Vitterbeten* från 1818–19 räknas till pionjärverken, och P.D.A Atterboms *Svenska siare och skalder* som gavs ut i sex delar (sju band) under perioden 1841 till 1855 kallas "vår litteraturhistorias första monumentalverk".²³ Både Hammarsköld och Atterbom deltog i Uppsalaramantikernas kamp mot äldre litteraturideal och de räknas båda till den estetiskt färgade litteraturhistoria som kombinerade det skönas filosofi med ett studium av dess historiska framträdande. Alfred Sjödin tecknar i en artikel 1800-talets litteraturhistorieskrivning just som en förskjutning från estetik till historia. Huvudtanken är "att detta spekulativa moment gradvis avtynar till förmån för en historiskt orienterad vetenskap", med Henrik Schücks avståndstagande från estetiken som en vändpunkt.²⁴ Vägen mellan dessa ytterligheter är "inte spikrak", som Sjödin påpekar, och Gustaf Ljunggrens *Bellman och Fredmans epistlar* från 1867, där Runius behandlas, omnämns som ett exempel på "denna klyvning mellan estetik och litteraturhistoria".²⁵ Till de källor Sjödin diskuterar lägger jag även Peter Wieselgrens *Sveriges sköna litteratur* i fem band publicerade från 1833 till 1849. Den kulturhistoriska nyorienteringen inleds med Henrik Schücks och Karl Warburgs redan omnämnda *Illustrerad svensk litteraturhistoria* utgiven i tre volymer 1896–1897. Två nya omarbetade upplagor följde, den tredje ombesörjde Schück på 1920-talet efter Warburgs död 1918, och denna tredje upplaga avslutades så sent som 1949, två år efter Schücks död. Nedanstående genomgång av Runius öden i litteraturhistorieskrivningen är uppställd i kronologisk ordning.

I Lorenzo Hammarskölds *Svenska Vitterbeten* (1818–1819; andra upplagan, Per Adolf Sondén, 1833) drabbas verkligen Runius av det gatlopp som Böök så förtrytsamt nämnde. Hammarsköld konstaterar helt frankt: "Om vi nu mer utan allt slags fördom betrakta dessa, på sin tid så mycket berömda arbeten, nödgas vi medgifva, att knappast någon så stor tomhet och tråkig obetydlighet, förr eller sedan, blifvit innesluten i ett så stort quartband."²⁶ Trots att Runius "haft en ovanlig lätthet att rimma" och "en viss grad af sällskaplig, prosaisk qvickhet" döms hans tillfällesdikter hårt, de "sakna originalitet, uppfinning och behag." Hans övriga dikter beskriver Hammarsköld som "utan undantag triviala producter af ett lågt och platt sinne". Runius är prosaisk. Han tycks sakna allt som krävs av en verklig

diktare enligt 1800-talets idealistiska och romantiska uppfattning – originalitet, idéer, ”sunda tankar”, ”uttryckets adel”, ”versens välljud” och därtill ”genialitet och humor”.²⁷ Hammarskölds uppenbara motvilja utgör Runius mörkaste stund i 1800-talets historieskrivning, en negativ bedömning som förstärkte det senare 1700-talets begynnande skepsis mot den tidigare så populära skalden, som Böök uppmärksammade. I Hammarskölds förintande framställning framskymtar också den ideale diktaren – en originell skald, ett geni som kombinerar höga tankar och en förfinad språkbehandling.

Peter Wieselgren vill mildra det tidiga 1800-talets stränga dom i *Sveriges sköna litteratur* III från 1835. Främst vill han återupprätta Runius i rollen som ”Bellmanismens förste härold” vid sidan av Lucidor – de båda beskrivs som ”svenskt bildade skalder”.²⁸ Det är tydligt att Wieselgren framhäver vissa diktare som representanter för en nation. Vidare kritiserar Wieselgren Hammarskölds skarpa nedvärdering av Runius: ”Äfven inom litteraturens dombana höfves humanitet.”²⁹ Men inte heller Wieselgren vill göra en fullständig omvärdering av Runius. Han citerar ett antal dikter i polemiken mot Hammarsköld, men tilldelar diktaren från Larv en något underordnad position: ”Vi vilja ej upphöja Runius till våra *skalder* ära, men vi försvara hans rätt, att ej mätas efter deras aln.”³⁰ Ordet skald reserverar Wieselgren för en verkligt betydande diktare.³¹ Wieselgrens gradering av olika typer av diktare visar att hans historieskrivning ger plats åt fler än skalderna i toppen och rimmarna i botten. Även i detta sammanhang låter Wieselgren Runius själv kommentera sin egen ödmjuka hållning, där han räknar sig till skaran av tröga ”Rimmare”, till skillnad från de upphöjda ”Stjernhjelmar”.³²

I Atterboms *Svenska siare och skalder* (II, 1843; 2:a uppl. 1862) finns en både mer utförlig och generös behandling av diktaren. Runius figurerar redan i Atterboms ”Inledning”, återigen med ordet skald som vattendelare: ”Dock kunna äfven författare, som äro långt från att vara verkliga skalder, någongång såsom vittra tids-bilder äga en betydlig märkvärdighet: så t. ex. Runius.”³³ Trots att han inte är en ”skald”, ett namn som tilldelas ett fåtal, fungerar Runius som en ”tids-bild” i enlighet med Atterboms språkbruk. Denna kommentar blir betydelsebärande när Atterbom längre fram i företalet beskriver den svenska litteraturen som en sammanhängande kedja: ”epoch har utbildat sig ur epoch, och företeelse ur företeelse, i ett oafbrutet sammanhang”.³⁴ Därmed är även de främsta och de självständigaste diktarna länkar i denna kedja, de ”stå hos föregångarne i största förbindelsen”, som Atterbom hävdar.³⁵ Med utgångspunkt i detta resonemang blir förbindelsen mellan Runius och Bellman teoretiskt motiverad i en syn på litteraturen som en sammanhållen nationell utvecklingsgång.

Det andra bandet i *Svenska siare och skalder* är ägnat "Stjernhjelms efterföljare". Här antyder Atterbom huvuddragen i det kommande avsnittet om parhästarna Lucidor och Runius i en kommentar om "den Carolinska tidsålderns vittra bildning". Tiden medger "ett framskridande", i Lucidors och Runius fall består detta "i ett poetiskt fribyteri, som likväl, i sjelfva sin yra och spillning af missbrukade krafter, vittnar om en diktarliflighet, en fantasiens rörlighet och lekande form-skiftlighet som hos reformationstidens rimmare aldrig funnits."³⁶ Återigen pekar Atterbom ut en generell utvecklingstendens, där 1500-talets "rimmare" saknar mycket av den "fantasiens rörlighet" och nya poetiska former som åtminstone anas i det sena 1600-talets och det tidiga 1700-talets poesi. De två "vagabunderna" Lucidor och Runius får följas åt mot ljusare tider och i inledningen till avsnittet om de två fastställer Atterbom schablonbilderna av lättsinniga drickande och rimmade bröder.³⁷ Det karakteristiska för Lucidor och Runius är:

[...] att de föga bekymrade sig hvad de skrefvo och allraminst huru de skrefvo, emedan stundens lust – eller stundens betalning – var det mål, bakom hvilket de sällan tänkte sig ett annat; att de voro ett slags cyniska filosofer, som midt i samhällslifvet bibehöllo ett obsväradt natur-tillstånd; att de, i några af sina qväden, slagit an, om icke Bellmanska, dock Bellmans-artade toner [...].³⁸

Lucidors och Runius knyts till en form av "natur-tillstånd", ett obekymrat diktande drivet av stunden. Även genrevalet tolkas i litteraturhistorieskrivningen ofta biografiskt och därmed blir en vanlig genre som dryckesvisan ett tecken på att svenska skalder gärna tog till flaskan. Om de därtill skrev andliga dikter, en viktig del i repertoardiktningen, fungerade genrekombinationen som stöd för att bakruset ledde till ånger och syndamedvetande. Då Atterbom i huvudavsnittet karakteriserar Runius beskrivs han som "en i allo spakare och tamare natur" än Lucidor.³⁹ Trots världsliga motgångar och klen hälsa hyllas hans sätt att möta sitt öde: "Hans rikedom bestod i förmågan att taga allting lätt och sätta allting i rim."⁴⁰

Atterboms ovilja mot tillfällesdikt framkommer i kritiken mot 1600-talet och det tidiga 1700-talet, då "de fleste ännu ansågo poesien vara till egentligen för att uppvakta vid bröllopp och graföl, vid födelsedagar och namnsdagar, vid disputations-acter och befordringar, vid kannan och gröten."⁴¹ För Atterbom har diktkonsten ett högre syfte än att vara en konventionell brukspoesi, och hans tidigare lovord om Lucidor och Runius som representanter för "fantasiens rörlighet" ger en vink om den poet han sätter i tillfällesdiktarens ställe. Som ett led i att visa hur Runius höjer sig ur rimmarhopen prisar Atterbom dennes "hjärtelag":

”Det är en viss oförställd godmodighet, en oskrymd upprigtighet; hvad han säger, tycks alltid vara verkligen menadt.”⁴² Det Atterbom visar, med sitt beröm, är att Runius är en diktare som närmar sig 1800-talets måttstock, dikten blir ett uttrycksmedel för ett unikt subjekt. Till detta hör nästa led i Atterboms beröm, i relation till de gängse tillfällesdiktarna: ”Han var dock ingen fal lakej-själ, som de.”⁴³ Han rimmade inte för pengar. I Atterboms kommentar anas hotet mot en självständig manlighet – en diktare bör inte degraderas till en tjänande position, en ”lakej-själ” som säljer sig till högstbjudande, med risken att därtill feminiseras och framställas som en prostituerad. Självklart går det inte att lyfta ut Runius ur tidens system av olika former av belöningar för vittra tjänster, i reda pengar eller i form av andra förmåner. Runius tjänstgjorde flera år i det Strombergska hushållet som informator och sekreterare, och hans senare diktning för Stockholms borgerskap kan knappast ha varit helt utan ersättning, enligt von Platen.⁴⁴ Att Atterbom insisterar på att Runius diktar för diktens skull ska snarast förstås som ett sätt att uppvärdera poeten med utgångspunkt i ett romantiskt diktarideal – och manlighetsideal – än som en vederhäftig beskrivning av Runius försörjningsmöjligheter.

Dudaim, en samling med poetens andliga dikter, gavs ut 1714, året efter Runius död, och i en andra del från 1715 samlades bröllops- och gravdikter. I en andra upplaga tillfogades en tredje del av *Dudaim*, och i denna blandning av ”visor och småverser” finner Atterbom att ”några gullkorn (eller åtminstone silfverblickar) af poesi, här och der, framglimma: än i komisk art, såsom infall af verklig quickhet och rolighet; än i lyrisk, såsom godsinta utgjutelser af epicureisk belåthenhet och bacchisk hänryckning”.⁴⁵ I detta sammanhang återkommer Atterbom till förbindelsen med den senare 1700-talsdiktaren – i dessa dikter finner han ”ett tycke af slägtskap med Bellman”.⁴⁶ Atterbom citerar också hela åtta strofer av 17 ur ”Fris-kens och Runii resa till Dalarön, påskafton 1712” som ett exempel på Runius bästa dikter. Just denna muntra reseskildring bibehåller även senare sin plats bland antologistykkena, i de fall Runius får vara med, som ett exempel på poetens goda humör och hans Bellmanska ögonblicksbilder. Sammanfattningsvis är Atterbom välvilligt inställd till Runius och finner åtminstone ”några gullkorn” i hans verser, trots tidens missbruk av själva poesin. På detta sätt är Runius en poet trots sin samtid, men även det tidiga 1700-talet fyller en funktion i en utveckling mot en mer fulländad poesi under slutet av 1700-talet, företrädd av exempelvis Bellman.

Gustaf Ljunggrens bok *Bellman och Fredmans epistlar. En studie* från 1867 är inte ett regelrätt litteraturhistoriskt översiktsverk. Däremot innefattar studien en bred litteraturhistorisk contextualisering av Bellman, med analyser av äldre diktare som Lucidor och Runius. Det är i avsnittet ”Humorn i Konstpoesin före Bellman” som

Runius behandlas, i bokens första del, "Förstudier", och intresset för begreppet humor ser Sjödin som ett tecken på Ljunggrens förankring i en idealistisk estetik.⁴⁷

Ljunggren utgår uppenbarligen från Bellmans sammanställning av Lucidor och Runius i *Fredmans Epistlar* N:o 24, som citerats tidigare. I jämförelse med Lucidor är Runius "en vida tamare natur", men han har också en tillgång: "I ett godt och sorglöst lynne hade han ett kapital".⁴⁸ Av allvar finner Ljunggren inte en tillstymmelse, för Runius sägs livet vara "blott en surrande myggdans i solnedgången".⁴⁹ I likhet med Atterbom framhäver också Ljunggren diktarens kombination av gott humör och poetiskt lättsinne, "det oförytterligt goda lynnet" och "de vilda rimgalloppaderna". Till dessa fogas "det lifliga natursinne" och "en oförneklig qvickhet".⁵⁰

Sedan Runius karakteriserats på detta sätt, helt i linje med de mer erkännssamma tendenserna från Wieselgren och Atterbom, återkommer Ljunggren till den tidigare nämnda diktarduon: "Lucidor och Runius kunna i viss mån sägas supplea hvarandra, och slår man bådas bättre egenskaper samman, får man en skaldenatur, som icke är mycket olik Bellman."⁵¹ Detta kan synas vara en drastisk form av estetisk transplantationskonst. I huvudsak fokuserar Ljunggren på Lucidors själsdjup, som än uttrycks i dryckesvisan, än i psalmdiktningens syndabekännelse, i förhållande till Runius glada rimmarhumör.⁵² Men i sin slutkaraktäristik öppnar Ljunggren en avgrund mellan de två äldre diktarna och Bellman:

Deras poesi bildar liksom råämnet för den Bellmanska dikten; men som Orientens bildverk förhålla sig till de konstverk, som frambesvuros af en Praxiteles' mejsel, förhålla sig en Lucidors och en Runii skapelser till en Bellmans.⁵³

Trots 1800-talets nationella tendens skrivs den svenska litteraturhistorien in i en tradition som ständigt återkallar antikens diktning. Så skedde redan under 1700-talet, då tillnamn som "den svenska Sapfo" (om Sophia Elisabeth Brenner) eller "Sveriges Anakreon" (Bellman) var vanliga. Bellmans tid blir i Ljunggrens framställning identisk med den grekiska antikens konstnärliga blomstring under 300-talet f. Kr., medan Runius placeras i en primitiv forntid och dessutom geografiskt i "Orienten". Det gustavianska Sverige får i Ljunggrens framställning överta rollen som ett mönsterbildande ideal, medan Runius funktion är att utnämnas till en föregångare. Hans dikter placeras både tidsmässigt och kulturellt i ett avlägsnare och mörkare förflutet. I Ljunggrens sätt att argumentera förutsätts historiska förlopp vara jämförbara, oavsett tid och plats. Samma framåtskridande kan förut sättas i Grekland och "Orienten" som i Sverige, och en mer "primitiv" konst följs

automatiskt av en period som kan prestera estetiskt mer fulländade konstverk. Inte heller är Ljunggren intresserad av att skilja konstarterna åt – att en diktare jämförs med en bildhuggare är oproblematiskt. Därmed har Ljunggren frammanat en civilisatorisk historieskrivning, en utvecklingskurva där antiken trots allt ligger som ett raster över den lilla nationen Sverige.⁵⁴

Schücks och Warburgs *Svensk illustrerad litteraturhistoria* ingår i varje översikt över 1800-talets litteraturhistorieskrivning, som ett banbrytande verk med kulturhistorisk inriktning. I sin inledande översikt över stormaktstidens litteratur nämner Schück Runius som en typiskt svensk skald i samband med en diskussion kring en kvarlevande religiös känsla även i den världsliga litteraturen.⁵⁵ Den ”glade Runius” citeras och placeras in i ett nationellt sammanhang, ”denna, halft elegiskt-religiösa grundton har den svenska lifsglädjen bevarat genom alla tider”.⁵⁶ Schück hänvisar vidare till folkvisor och till ”de skalder, som i bästa mening blifvit folkets”, med namn som Anna Maria Lenngren och i synnerhet Bellman.⁵⁷ I denna framställning får alltså Runius inte bara rollen som föregångare till Bellman utan han blir del av en större nationell gemenskap, byggd på en känslöstämning som Schück tillskriver ”folket”. Här kan man notera att denna emotionella nationstillhörighet enligt Schück kan gestaltas av både manliga och kvinnliga diktare.

Schück inleder sitt avsnitt om Runius med att förebrå Atterbom för dennes hårdhet i behandlingen av ”den stackars Runius”. Det sena 1800-talet är inte lika föraktfullt mot tillfällesdikten, men Schück övertar trots detta en av Atterboms övertygelser om Runius försörjning. Poeten sägs ha diktat ”för att göra sina vänner och gynnare glada, och några ekonomiska bialsikter synes han icke hafva haft med sitt skaldskap”.⁵⁸ Uttalandet fyller en viktig funktion i Atterboms estetiska argumentation – han vill rädda Runius från rimmarpaket som skriver beställningsdikt för pengar – medan det hos Schück snarast blir en bekräftelse på Runius livsglädje, uppenbarligen en önskvärd manlig egenskap. Det följs också av en biografisk läsning av den sena dikten *Rimdantz i Fastlagen*. Det som framhålls som poetens främsta tillgång, förutom de återkommande hyllningarna av hans formella skicklighet och rimkonst, är en nyhet: ”i Runius’ dikt gick borgarklassens åskådningssätt igen i den realistiska hvardagsdräkten”.⁵⁹ Tidigare beskrev Schück Runius stämning som förankrad i en folklighet, men nu framhävs de ”genretaflor” av Stockholms borgerskap som utgör en stor del av Runius diktning. En liknande bedömning av Bellman som Stockholmsskildrare återfinns vid samma tid och visar förskjutningen av litteraturhistoriska ideal.⁶⁰ Schück knyter dem till idyllen som genre och till Bellman, och hyllar den klara – men också barnsliga – blick som bidrar till åskådlighet och närvaro.⁶¹

Runius tycks under tiden bli gladare och gladare. Hos Schück är Runius "så oförargligt, glittande glad, han rimmar med en sådan oförbrännelig nonchalans och säkerhet, att vi ej hafva svårt att förlåta honom hans försyndelser mot den goda smaken".⁶² Schück antyder att Runius har drag av en omogen manlighet, han är rentav barnslig, men poeten kan just därför omfattas av litteraturhistorikerns faderliga välvilja. Schück ställer också frågan om Runius glädje kan sägas stå "på gränsen af hjärtlöshet" i relation till den karolinska tiden – det stora nordiska kriget pågår och "Sverige vacklade på sina grundvalar".⁶³ Schück låter läsaren ana en främmande tid:

Men Karl XII:s tid var en annan än vår. Mer än någon annan period var denna den verkliga lifsglädjens tidsålder. Runius saknade alls icke sinne för de olyckor, af hvilka hans land hemsöktes, med det är, som om intet kunnat stäfja det osläckeliga, karolinska lefnadsmodet.⁶⁴

Schück resonerar mindre biografiskt än sina föregångare. För honom kan Runius både gestalta en nationell grundstämning, kanske även en nationellt präglad manlighet i sitt livsmod, han kan teckna borgarklassens vardag och bli en representant för tidens egenart, "det osläckeliga, karolinska lefnadsmodet". Denna breda kulturhistoriska ansats ger mindre utrymme åt relationen med Bellman och placerar Runius mer bestämt i det tidiga 1700-talets sammanhang. Runius är "en representant för den karolinska tidens goda, glada skämtlynne, dess stilla, barnafromma förnöjsamhet och dess tacksamma glädje öfver lifvet".⁶⁵

Bööks Runius – att vända underordning till världsförakt

Så långt 1800-talet. Men vad är det då Böök gör i sin uppsats om Runius? Han vänder sig skarpt mot det förakt som Runius mött från tidigare litteraturhistoriker. Men det egendomliga är att Bööks bedömning av Runius psykologiska profil som "blond själ" i huvudsak tycks vara densamma som 1800-talets. Han menar att det först är med Schück (och Evert Wrangel) som det ljusnar för Runius, men jag vill i stället hävda att de bärande elementen upprepas i samtliga översikter. I stället är det värdeskalen som slutgiltigt kastas om, en process som inleddes redan under det föregående seklet. Den godlynte Runius, som vi har mött i samtliga exempel, blir med Bööks ord "rörande" och "tjusande". Precis som hos Schück tycks nu det goda humöret få en både etisk och estetisk funktion – det ses inte längre som en brist på själsligt djup och på manlighet. I stäl-

let fogas det nu in i ett synsätt som uppvärderar livsglädjen och omedelbarheten som en reflekterad livshållning, satt i ett specifikt historiskt och nationellt sammanhang.

Jag föreslår att Runius som poet kan tacka det senare 1800-talets och det tidiga 1900-talets föreställningar om maskulinitet för sin nya upphöjelse. Att han inte nådde de världsliga framgångar som kan förknippas med en solid borgerlig manlighet är uppenbart, vilket också framhävs i litteraturhistorieskrivningen. För Böök blir inte heller Runius försök att försörja sig på sin dikt ett problem. Att tjäna pengar är en inte oviktig del av 1800-talets manlighetsideal och Bööks slutsats är enkel: "För Runius har denna poetiska verksamhet helt säkert betingats icke bara av hans varma hjärtas överflöd på sympati, utan också av hans slitna pungs brist på mynt."⁶⁶ Runius försökte åtminstone.

Men hur hanteras då en sjuk och troligen alkoholiserad diktare, en diktare som under större delen av sin karriär fungerade som en kombination av informator och sekreterare hos greve Stromberg? Varken kroppsligen eller i sin yrkesroll uppnådde Runius upp till ett ideal som betonar självständighet och kontroll – han befann sig ständigt i en underordnad position. Därtill beskrivs han ofta som ett barn eller en pojke av 1800-talets litteraturhistoriker och riskerar därmed att besläs med "omanlighet".⁶⁷

De drag som i tidigare historieskrivning beskrevs i termer av barnslighet kan med några pennstreck förvandlas till en medveten livshållning. För Böök är Runius "en ärkeslarv, en uttyp på svensk ligkiltighet för denna världens goda, en frikostig slösare med stora och rika pund, självfallet obekymrad om sin timliga framgång".⁶⁸ Men Böök för in en åldersfaktor i Runius levnadslöpp. Som ung student sägs diktaren "ha levat ett muntert liv i Uppsala", samtidigt som han inte "försummat studierna".⁶⁹ Böök hävdar därefter att den mogna Runius "synes ha burit sitt öde med filosofisk ro". Ordet "filosofisk" är inte oviktigt. Med hjälp av detta förvandlas Runius från en avvikare i relation till en borgerlig uppfattning om manlighet till en man som dels levat ynglingens lidelsefulla liv, dels danat sin "karaktär" och nått fram till en mognare form av självbehärskning. Detta ligger helt i linje med den analys av borgerlig manlighet under 1800-talet som historikern David Tjeder presenterar.⁷⁰ Ungdomens utsvävningar var enligt vissa debattörer från tiden ett hot mot en mogen karaktär, medan andra omfamnade tanken på att "unga män 'måste rasa ut'".⁷¹ Böök utvecklar sin analys av Runius ungdomstid i relation till hans senare livsåskådning. Som gymnasist hade Runius klagat på att han inte fått stipendier, han hade "som yngling haft sin tid av missnöje och bitterhet, av upprorslusta och självsäkerhet".⁷² Böök vill se en själslig utveckling hos Runius och drar följande slutsats: "Hans ringakt-

ning för sin egen framgång, hans ödmjukhet ha helt säkert sin rot i denna erfarenhet från ungdomsåren.”⁷³ Böök förklarar vidare att Runius visar ”ångern hos den som förgått sig, självkritiken hos den som inser sin oförmåga att skipa rättvisa” och ser i specifika dikter Runius ”mogna och upphöjda indifferentism”.⁷⁴ När Böök lånar en formulering från Atterbom i beskrivningen av Runius som ”cynisk filosof”, har han trots den skenbara upprepningen förändrat bilden av skalden. Böök har omsorgsfullt tecknat en personlig utvecklingsgång med en kombination av biografiska fakta och dikter som exempel. Detta utgör garanten för att Runius efter att ha låtit lidelserna regera uppnått en reflekterad form av maskulinitet. Diktaren är inte bara filosof, utan därtill ”djup humorist, och en stor skald”.⁷⁵

Det goda humöret som uppmärksammades redan tidigare blir i Bööks tolkning ett ”sublimt världsförakt” som bygger på en karaktärsutveckling. Och det är nu Böök lägger till ytterligare en förklaring till Runius munterhet: han uppvärderar den senkarolinska tiden och förvandlar Runius till ett svenskt ideal. På många sätt kan man alltså säga att även Böök menar att skalden ska ha ett själsligt djup, att konflikten och krisen är väsentliga. Men om Runius goda humör ställs inte bara mot mannens mogna uppgörelse med ungdomens upprorslusta, utan även i relation till yttre faktorer – tiden kring 1700 – kan konflikten bibehållas. Motsättningen finns inte enbart i Runius inre, utan även i hans samtid. Böök beskriver det tidiga 1700-talets Sverige med följande ord: ”Men idel klagan och jämmer var icke den karolinska tidens sak, och med en obruten gudsförtröstan var munterheten icke långt borta mitt i nöden.”⁷⁶ Precis som Schück menar Böök att Runius i sin glädje och fadersfromhet blir representant för en era. Runius förmåga att möta den karolinska tidens vedermödor med sitt ”fjärilshumör” gör honom till en tillräckligt komplex gestalt.⁷⁷

I samband med denna uppvärdering förs både manligheten och nationen in i Bööks ekvation på ett allt tydligare sätt. En diktare som Runius blir ”ett folks levande röst”, han tolkar nationens ”manliga och rena sinnelag”.⁷⁸ Mer överraskande är att Runius förses med attribut som länkar honom till krigiska dygder, han är ”stöpt av samma ädla malm som den karolinske krigaren”.⁷⁹ Tidigare har Böök skrivit om Runius böner om fred i olika typer av dikter. Runius är sjuk och kroppsligt svag och allt annat än ett soldatämne, han är därtill tillfällesdiktare med alkoholproblem. Det är, menar jag, intressant att se hur den stolta självständigheten, det maskulinitetsideal som Böök frambesvärjt, plötsligt omfattar den som avsäger sig de krigiska dygderna. Just genom att avvisa krigarrollen tycks Runius genom Bööks manöver ändå tvångsrekryteras och förvandlas till en tapper karolin.

Genrens makt

Att tillfällesdikten utgör ett problem för 1800-talets smakdomare är välkänt och har berörts i inledningen till denna framställning. Att underkasta sig ett specifikt tillfälle, att sälja sina rim till den som vill betala, är ett tydligt brott mot den poetik som såg diktkonsten som ett subjektivt uttryck med högre syftning. Indirekt kan denna hållning knytas till det manlighetsideal som diskuterats ovan – underordning och ekonomiskt beroende förknippat med tillfällesdiktaren rimmar illa med den manlighet som förutsätter egenmakt, självständighet och ekonomiskt välstånd. Inte minst uppfattades anpassningen som problematisk, den karaktärsbrist som de hyrda känslorna var ett tecken på. Diktaren riskerade också att betraktas som effeminerad. Likaså kan litteraturhistorikernas fokus på dikten som ett uttryck för ett folk och en tid sägas stå i motsättning till tillfällesdiktens villkor. Det ska påpekas att tillfällesdikt inte är en genre – det finns tillfällesdikt inom åtskilliga genrer, från de lägsta till de högsta – utan en etikett som anger några grundvillkor för exempelvis plats, sammanhang, syfte, adressat och funktion. Diktaren är bunden av tillfällets krav, som naturligtvis kan variera även inom så väldefinierade sammanhang som ett bröllop eller en begravning. Det finns åtskilliga bidrag till forskningen som nyanserat synen på denna konventionsbundna diktkonst från 1600-talets och 1700-talets Sverige.⁸⁰ Den litteraturteoretiska diskussionen kring poesins roll var livlig under Runius livstid och den tar inte sällan diktens form. Det blir tydligt att Runius gör anspråk på att tillhöra den högre skolan när han avfärdar tanken på att ljuga för pengar just i en begravningsdikt:

Et dichtat Lof/ en konstig Lögn at smida/
 Bewar' mig GUD! fast jag fick Gull som Gräs;
 Hos mig som skref det efter åt skull' swida/
 Och medlertid förarga den som läs.⁸¹

Runius försäkran tjänar på att tolkas utifrån repertoarens krav snarare än utifrån biografiska spekulationer. Föreställningar om poesin som en skön lögn tävlade mot tanken på poesin som en högre sanning, något som kunde kräva att diktaren positionerade sig mellan ytterligheterna. För 1800-talets historieskrivning är dock rågången tydlig. För att Runius ska kunna höjas över rimmarpaket krävs också att han genremässigt förflyttas från de diktyper som utgör tillfällesdiktens stapelvaror. Det är i detta sammanhang som lyriken tilldelas en bärande roll. I Runius fall är det främst den enkla visan – en lyrisk undergenre som sätts högt från slutet av 1700-talet och framåt – som låter honom kvalificera sig som en

verklig poet.⁸² I Atterboms beskrivning av tidens diktning är genrefrågan central. När han kommenterar "Stjernhjelm efterföljare" kan han till sin glädje notera framsteg: "Det är, hos några af dessa skalder, en stigande upptining af lyrisk innerlighet och förhöjning af känsloton". Vidare prisar Atterbom, helt i lyrikens tecken, "en rikare musikalisk behandling". Förutom de diktare som gjorde "sin poesi till värdig tolk för en from och vis lefnadsåsig", fanns även den grupp som Lucidor och Runius tillhörde, de poetiska fribytarna med "en diktarliflighet, en fantasiens rörlighet".⁸³ Innerlighet, stark känsla, musikalitet, livlighet och fantasi är Atterboms ledord. Dessa förknippas också starkt med just den lyriska genren från slutet av 1700-talet – ett intensivt och subjektivt känslouttryck som behöll den ursprungliga lyrikens förbindelse med musiken. I det romantiska 1800-talet är det inte bara visan, utan folkvisan, som står i fokus. Genom att lyrikgenren kan laddas med vissa positiva ledord kan även tillfällesdikter räddas över till ett lyriskt idiom. Så länge de har en lösare anknytning till själva tillfället och kan läsas av en publik som inte har kunskap om ursprungssituationen fungerar de i enlighet med 1800-talets lyrikbegrepp. De upphöjs till poesi.

Det lyriska idealet har alla förutsättningar att omfamna även den religiösa lyriken, som psalmen, och olika former av andliga sånger och dikter. Intressant nog är 1800-talets litteraturhistorieskrivning ambivalent i relation till den andliga lyriken, och Runius är en av de diktare som ofta avfärdas. Trots känslointensitet och "fantasiens rörlighet" kan han beslås med en brist – förnöjsamhet. Det är i smakdomarna om Runius psalmdiktning som nyanserna i 1800-talets diktarideal mejslas ut. Lorenzo Hammarsköld är sedvanligt klar i sin dom: "Hans andeliga Sånger, långsträckta och vattenaktiga, hafva ingen skynt af den upphöjning och innerlighet, som fordras af en god psalm."⁸⁴ Atterbom utesluter i stort den religiösa dikten från diskussionen. Hans "gullkorn" är hämtade ur de blandade dikterna, och han konstateras bara helt kort om Runius psalmer att de "bli ej sällan slagdängor".⁸⁵ Ljunggren saknar i Runius andliga diktning en djupare känsla: "de hafva intet af det patos, som utmärker Lucidors andliga sånger."⁸⁶ Att Runius valde kända världsliga melodier, som *Aimable vainqueur* till sina psalmer menar flera litteraturhistoriker ligger honom i fatet, och resultatet beskrivs som "menuettartadt".⁸⁷ Schück kommenterar diktarens brist på "djup, ty reflexionen var ej Runius styrka", men framhäver det okonstlade draget i psalmerna. Runius är "samma goda, älskvärda barn som vanligt, nöjd, tacksam och belåten".⁸⁸

Böck delar 1800-talets krav på den religiösa diktaren, som framskymtar hos tidigare smakdomare, men utvecklar resonemangen och motiverar varför Runius inte håller måttet: "Han var en alltför harmonisk och barnsligt osammansatt natur för att kunna uppleva den religiösa krisen med det mörka och passionerade allvar,

som utmärker de djupast religiösa naturerna.”⁸⁹ Böök uttalar det som framskymtat i tidigare litteraturhistorier: en verkligt stor religiös skald ska gestalta tvivel, ruelse och kris. Förnöjsamheten och barnsligheten signalerar snarast omanlighet. I detta fall tycks inte Bööks eget erkännande av Runius stoiska livshållning räcka till för att rädda psalmdiktaren. I jämförelsen mellan Lucidor och Runius står det klart att den förre kan prestera rätt sorts religiösa känslor. ”[G]lad tacksamhet och ogrumlad förtröstan”, och ”rimmade parafraser” faller inte heller det tidiga 1900-talet i smaken och Bööks dom är hård: Runius andliga visor ”ha föga konstnärligt värde”.⁹⁰ Däremot kan Böök uppskatta enstaka exempel på det han kallar ”en innerlig lyrisk stämningston” i Runius andliga diktning – ”innerlighet” är också Hammarskölds kriterium på en god psalm. Och här visar det sig återigen att det är ett lyriskt skaldeideal som framhävs. De dikter som med lite god vilja kan uppfattas som sprungna ur en personlig känsla och som sägs gestalta en medveten livsfilosofi lyfts fram. Litteraturhistorien sorterar bland genrerna och även i fråga om den religiösa dikten anstränger sig smakdomare från Atterbom och framåt att rädda några andliga visor till lyrikens domäner.

Runius då, nu och i framtiden

Böök, och före honom Schück, kan alltså förvandla Runius från en alltför okomplicerad och glad rimmare till ett exempel på en ideal svensk man och skald – hans dikter i lättare genrer blir bevis på ett stolt världsförakt, en manlighet som visar svenskens förmåga att med frimodighet möta även de svåraste omständigheter. Detta är en historisering som visar en estetisk förskjutning. Det tidigare 1800-talet syn på den manliga diktaren skapar en lite svårhanterlig och delvis omanlig gestalt. Diktaridealet förutsätter själsligt djup och konflikter, individualitet och ett subjektivt uttryck. Just diktaren som geni har förknippats med manlig sexualitet, eller snarare fertilitet, och med gudomlig skaparkraft. De egenskaper som tillskrivs Runius, det goda och glada lynnet, stämmer illa överens med detta ideal.⁹¹ Han är för nöjd och glad och saknar den sexuellt kodade kraften att skapa nytt och kallas till och med för ”barnslig” eller ”pojktig” i flera översiktsverk. Vi ser en hög värdering av den känslomässige mannen, men för rollen som poet duger inte vilka känslor som helst – han får framför allt inte vara för glad.

Senare under 1800-talet kan geniet ersättas av en diktare som placeras fastare i en bred kulturhistorisk kontext, vilket ger nya möjligheter att presentera en annan typ av maskulinitet. Det är genom en ganska vinklad historisering som Runius kan bli ett exempel på en ideal manlighet och en ideal svenskhet. Den bygger helt på

en bild av den karolinska tiden som fylld av levnadsmod, trots de svåra villkoren. Även om det nationella perspektivet är en grundförutsättning för hela 1800-talets litteraturhistorieskrivning skrivs den nationella tendensen fram på ett mycket tydligare sätt hos Böök. På detta sätt skapar Böök sina blonda själar under svensk himmel.

Slutligen pekar allt framåt mot Bellman, även detta en historiografisk reflex hos 1800-talets lärde. I Bellman kan både ruset och ruelsen nå en ideal förening, han omfamnar hög och låg och hans unika snille fungerar utmärkt i en nationell kontext. I honom finner de den "djupa genialiska individualitet" och den mest svenska av alla diktare, av Atterbom kallad "naturskald" och "folkskald".⁹² För Schück och Böök spelar inte Bellman en lika stor roll eftersom Runius blir starkare förankrad i det krigshärjade tidiga 1700-talet. Det tidiga 1800-talets utvecklingstanke ersätts med en kulturhistorisk positionering av diktaren. Bellmans närvaro blir desto starkare i *Den Svenska Litteraturen*, och Delblanc motiverar Runius plats i den svenska litteraturens historia med sin eftersläpande geniestetik. I *Litteraturens historia i Sverige* nämns inte Bellman i det korta avsnittet om Runius, utan Bernt Olsson placerar honom i tidens stilistiska repertoar, där hans vislyrik bidrar till "dämpandet av barocken".⁹³

Vad kan man då dra för slutsatser av dessa utflykter i äldre litteraturhistorieskrivning? Det som är slående är inte så mycket skillnader som likheter. Samma formuleringar återkommer i hög grad, samma exempel, och i stort sätt samma bedömningar av Runius brister och förtjänster. Det visar sig att även de litteraturhistoriska handböckerna från det sena 1900-talet, som på ytan av sagt sig äldre tiders ideal, i princip upprepar sina föregångare. Utan att reflektera över 1800-talets grundantaganden förmedlar ungefär samma bild av Runius även till vår samtid. Bilden behöver inte nödvändigtvis vara felaktig men den kritiska reflektionen saknas.

Litteraturhistorieskrivningen står just nu under lupp och frågan kvarstår hur en ny litteraturhistoria skulle hantera Runius. Som nämndes inledningsvis, med hänvisning till Annika Olssons kritiska granskning, kvarstår starka tendenser till "metodologisk nationalism" aktuell litteraturhistorieskrivning.⁹⁴ Olsson öppnar i stället fältet för intersektionella perspektiv för att tydligare kunna se historieskrivningens uteslutnings- och inneslutningsmekanismer, och föreslår ett mer interdisciplinärt angreppssätt. Trots den teoretiska förnyelse vi ser inom litteraturvetenskapen och andra discipliner är det påfallande att litteraturhistorieskrivningen är så statisk, kanske i synnerhet när den äldre litteraturen behandlas.

Jag har prövat att koppla samman maskulinitet, nation och genre i granskningen av litteraturhistoriska översiktsverk. Samma begrepp kan användas för

att ge en ny bild av Runius, men det första kravet är naturligtvis viljan att läsa Runius dikter. Hans tillfällesdikter till Stockholms borgare, som ofta lyfts fram i den äldre forskningen, är av stort intresse som exempel på just tillfällesdiktens spännvidd och möjligheter. Hans halsbrytande rim och ordlekar har kommenterats, men jag menar att analysen behöver göras även på hela dikter. En nyläsning av Runius borde kunna förskjuta bilden av 1700-talets dikt Konst och problematisera den lyriska slagsidan – och naturligtvis själva definitionen av lyrikgenren. Magnus von Platen påminner sina läsare om att Runius tillhör en annan tid, före "subjektivismens, känslsamhetens och individualismens inbrott".⁹⁵ Det är en annan form av subjektivitet och maskulinitet som får poetisk form kring 1700, men den är inte mindre angelägen att undersöka. Jag ser också starka skäl att ompröva betydelsen av Runius inplacering i ett svenskt sammanhang. Även här finns ett tidsavstånd att ta hänsyn till: Runius verkar före nationalismen, i ett rike med andra gränser och en annan mångspråkighet, men även under en tid av såväl språkpatiotism som av gräns- och språköverskridande litterära ideal. Det finns många initiativ inom forskningen att utgå ifrån, från nya tolkningar av världslitteratur och jämförande litteratur till den färska *Nordens litteratur*, som alla utgör försök att förnya litteraturhistorieskrivningen genom att resonera kring geografiska avgränsningar som inte sammanfaller med nationalstaten.⁹⁶ Ytterligare exempel på en nyorientering utgörs av Anne-Marie Mais trebandsvverk om dansk litteratur, *Hvor litteraturen finner sted* från 2010–2011, som behåller språket som ordnande princip, men som låter platsen, från kyrkan och herrgården till världsstäderna och internet, vara avgörande för den historiska översikten.⁹⁷ Inte heller föreställningen om författarskapet som en avgränsad kategori för en litteraturvetenskaplig undersökning borde fredas från kritik. Ingen skulle idag drömma om att beskriva Runius som en blond själ, och det kanske inte heller är så intressant att peka ut honom som en föregångare till Bellman. Det är hög tid att fundera över alternativa formuleringar om 1700-talet, nu och i framtiden. Bara om vi läser hans dikter på nytt kan vi ta ställning till om Runius ska erövra en plats i 2000-talets kanon. Och var han verkligen så glad?

Noter

1. Fredrik Böök, "Runius", i *Stridsmän och sångare: Svenska essayer* [1910], 2 uppl. (Stockholm, 1922), s. 23. Böök är en av 1900-talets betydelsefulla litteraturhistoriker och kritiker. Formuleringen "blonda själar" kan sättas i samband med Bööks välkända nazistsym-

patier. För en inträngande studie om den motsägelsefulla Böök, se Svante Nordin, *Fredrik Böök: En levnadsteckning* (Stockholm, 1994).

2. Om skillnaden mellan en äldre estetisk inriktning och en yngre historisk inriktning som framhävts av Lars Gustafsson och andra, se Alfred Sjärdins aktuella forskningsöversikt i "Bellman, Hafiz, Anakreon: Gustaf Ljunggren och världslitteraturens skala", i *Samlaren*, årg. 137, 2016, s. 118–142; här s. 120 ff.

3. Annika Olsson, "Fångad av orden och nationen: Metodologisk nationalism och förmågan att tänka frånvarande ting", i Elisabeth Bladh & Christina Kullberg (red.), *Litteratur i gränsszonen: Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv* (Falun, 2011), s. 14–23; "Blott Sverige svenska krusbär har': Nation och kön/genus i svensk litteraturhistorieskrivning", i Eva Heggstad, Anna Williams & Ann Öhrberg (red.), *Fält i förvandling: Genusvetenskaplig litteraturforskning* (Hedemora, 2013), s. 64–76.

4. Med territorialisering menas att studier begränsas till området innanför nationens gränser och att allt som ligger utanför dessa gränser ignoreras. För litteraturhistorieskrivningen är detta på många sätt en problematisk avgränsning, eftersom texter ofta rör sig över nations- och språkgränser.

5. Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840–1940* (Möklinta, 2006).

6. Se exempelvis Per S. Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning?", *Personhistorisk tidskrift* 76 (1980), s. 25–41, Stina Hanssons omfattande forskning om 1600-talets och 1700-talets litteratur.

7. Motsatsparet repertoardiktning och verkdiktning diskuteras av Horace Engdahl i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den Svenska Litteraturen II: Upplysning och romantik, 1718–1830* (Stockholm, 1988), s. 177–180; här s. 178; se även Horace Engdahl, *Den romantiska texten: En essä i nio avsnitt*, diss. (Stockholm, 1986), s. 37. Stina Hansson har utifrån Engdahl använt och utvecklat dessa begrepp i sina många studier. Se exempelvis *Från Hercules till Swea: Den litterära textens förändringar* (Göteborg, 2000), s. 40 f., 94–100, 137–141.

8. Om drivkrafter för diktning, se exempelvis Bo Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet: Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, diss. Uppsala (Stockholm, 1970); Magnus von Platen, *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga* (Stockholm, 1985); Ann Öhrberg, *Vittra fruntimmer: Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, diss. Uppsala (Hedemora, 2001).

9. Sigbrit Swahn, *Ryktets förvandlingar: Stiernbielm, Lucidor och Runius bedömda av 1700-talet – en studie i den litterära kritikens utveckling i Sverige*, diss. (Lund, 1974).

10. Magnus von Platen, *Johan Runius: En biografi*, diss. (Stockholm, 1954). Om Bööks "yp-perliga essä", se s. 7.

11. Swahn 1974, s. 291 ff.

12. Swahn 1974, s. 292.

13. *Nationalencyklopedin*, Johan Runius. <http://www.ne.se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/johan-runius>, hämtad 7 maj 2018.
14. Lucidormyten kommenteras av Stina Hansson i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den Svenska Litteraturen I: Från forntid till frihetstid, 800–1718* (Stockholm, 1987), s. 217. Hon poängterar hur hans diktning lästs biografiskt och "vildromantiskt". Man kan notera att Lucidor utnämns till "den kyniske filosofen", ett drag han delar med historieförskrivningens Runius.
15. Se exempelvis Lönnroth & Delblanc 1988, om Dalin s. 16–26 samt om Bellman s. 77–99. Lönnroth kommenterar även 1800-talets bild av Bellman där han går från romantikens "visionär" till att uppskattas som "realistisk Stockholmsskildrare" (s. 99).
16. Bernt Olsson, Ingemar Algulin & al., *Litteraturens historia i Sverige*, 5 uppl. (Stockholm, 2009), s. 95 f.
17. Olsson, Algulin & al. 2009, s. 96.
18. Lönnroth & Delblanc 1987, s. 272. Sidan om Runius är signerad SD (Sven Delblanc).
19. Lönnroth & Delblanc 1987, s. 141, 178 f., 270.
20. Lönnroth & Delblanc 1987, s. 272.
21. <http://www.bellman.net/texter/epistel.php?nr=24>, hämtad 28 december 2017. Jfr Swahn 1974, s. 272.
22. Intresset för dryckesvisan i ett nationellt perspektiv kan ses redan i Gustaf Ljunggren, *Bellman och Fredmans Epistlar: En studie* (Lund, 1867). Se även Bo Nordstrand, *Bellman och Bacchus: Genrestudier i Bellmans tidiga dryckesvisor och ordenskapitel samt i Fredmans epistlar*, diss. (Lund, 1973).
23. Formuleringen är hämtad ur författarpresentationen i Litteraturbanken: <https://litteraturbanken.se/bibliotek?filter=atterbom&title=SvenskaSiareOchSkalderII&author=AtterbomPDA>, hämtad 7 december 2017.
24. Sjödin 2016, s. 120. Sjödin hänvisar även till Thomas Olssons klagörande artikel "Litteraturforskning – estetik eller filologi", i Per Dahl & Torill Steinfeld (red.), *Videnskab og national opdragelse: Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning I* (København, 2001), s. 53–82.
25. Sjödin 2016, s. 121.
26. Lorenzo Hammarsköld, *Svenska vitterbeten: Historisk-kritiska anteckningar*, 2 uppl.: Övfersedd och utgifven af P. A. Sondén (Stockholm, 1833), s. 162. Jfr Swahn 1974, s. 331 f.
27. Hammarsköld 1833, s. 162.
28. Peter Wieselgren, *Sveriges sköna litteratur: En öfverblick vid akademiska föreläsningar III* (Lund, 1835), s. 440.
29. Wieselgren 1835, s. 443.
30. Wieselgren 1835, s. 444.
31. Se SAOB, skald 1): https://svenska.se/saob/?id=S_03257-0173.78y7&pz=7, hämtad 27 december 2017, där ordet stundtals ställs mot exempelvis "rimmare, versmakare".
32. Wieselgren 1835, s. 444.

33. P.D.A Atterbom, *Svenska siare och skalder eller Grunddragen af svenska vitterhetens häfder intill och med Gustaf III:s tidebvarf*, II, i *Samlade skrifter i obunden stil*, Tredje delen, 2 uppl. (Örebro, 1862), s. [IX]. Jfr Swahn 1974, s. 333–336.
34. Atterbom 1862, s. XVII.
35. Atterbom 1862, s. XVII
36. Atterbom 1862, s. 124. Jfr Swahn 1974, s. 338.
37. Atterbom 1862, s. 124, 154.
38. Atterbom 1862, s. 154.
39. Atterbom 1862, s. 176.
40. Atterbom 1862, s. 178.
41. Atterbom 1862, s. 185.
42. Atterbom 1862, s. 186.
43. Atterbom 1862, s. 187.
44. von Platen 1954, s. 200 f.
45. Atterbom 1862, s. 187 f.
46. Atterbom 1862, s. 188.
47. Sjödin 2016, s. 121, 123 ff.
48. Ljunggren 1867, s. 38.
49. Ljunggren 1867, s. 38.
50. Ljunggren 1867, s. 39.
51. Ljunggren 1867, s. 41.
52. Jfr Swahn 1974, s. 277, som visar hur kontrasten mellan Lucidor och Runius etableras redan under 1700-talet.
53. Ljunggren 1867, s. 41. Jfr Swahn 1974, s. 339.
54. Om Ljunggren och världslitteraturen som en självklar referens i diskussionen om Bellman, se Sjödin 2016.
55. Henrik Schück & Karl Warburg, *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria I: Sveriges Litteratur till Frihetstidens början* (Stockholm, 1896), s. 240. Den första delen är skriven av Henrik Schück och hänvisningar ges i fortsättningen till Schück 1896.
56. Schück 1896, s. 241.
57. Schück 1896, s. 241.
58. Schück 1896, s. 348 f.
59. Schück 1896, s. 346.
60. Jfr Lönnroth & Delblanc 1988, s. 99.
61. Schück 1896, s. 347 f.
62. Schück 1896, s. 351. Uttrycket "glittande glad" nämns i SAOB som en variant av "glittrande glad": https://svenska.se/saob/?id=G_0441-0135.w9wS&pz=7, hämtad 27 december 2017.
63. Schück 1896, s. 351.
64. Schück 1896, s. 351.

65. Schück 1896, s. 348.

66. Böök 1922, s. 15. Längre fram i sin framställning diskuterar Böök Schücks påstående att Runius inte fått betalt för sina dikter. Böök håller detta för otroligt, men håller med om att Runius "älskade mänskorna – det finns någon sällsynt gång kärlek som är köpt men icke fal". Denna formulering kan tolkas som om tillfällesdiktaren riskerar att feminiseras eftersom han beskrivs närmast som en prostituerad, men att Runius bevarar en form av manlighet trots de ekonomiska transaktionerna.

67. För en diskussion om olika sätt att hantera begreppet maskulinitet, se Claes Ekenstam, "Män, manlighet och omanlighet i historien", i Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 9–47. Jag läser litteraturhistorieskrivningen i relation till begreppsparet manlighet och omanlighet "som relationella fenomen" (s. 43), där ålder (s. 45) kan aktiveras som ett tecken på omanlighet. Likaså diskuteras ett borgerligt karaktärsbegrepp som innefattar exempelvis "självbehärskning, ståndaktighet ... integritet ... men framför allt manlighet" (s. 11). Manlighet behandlas här som en diskursiv konstruktion inom litteraturhistorieskrivningen.

68. Böök 1922, s. 12.

69. Böök 1922, s. 13.

70. David Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet", i Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 69.

71. Tjeder 2006, s. 69.

72. Böök 1922, s. 40.

73. Böök 1922, s. 41.

74. Böök 1922, s. 41.

75. Böök 1922, s. 44. von Platen diskuterar Runius som stoiker med utgångspunkt i "Öfwer Werldenes Fåfångligheter" och visar också på dubbelheten i diktarens pose som "kyniskt vis" och "hur han på en gång har accepterat sitt öde och bevarat sitt trots". von Platen s. 293.

76. Böök 1922, s. 34.

77. Böök 1922, s. 42.

78. Böök 1922, s. 37.

79. Böök 1922, s. 37.

80. Exempelvis ägnas *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2012:2–3 tillfällesdikten, och inleds med en översättning av Wulf Segebrechts definition av tillfällesdikt utifrån tillfället, dikten, sändaren och mottagaren. En konferens om tillfällesdikten hölls i Lund 2017.

81. Johan Runius, *Samlade skrifter*, utg. av Erik Noréén, Fredrik Sandwall och Carl Larsson, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVII (Stockholm, 1933–1955), här: I, s. 275.

82. Om lyrikteori under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal, se Anna Cullhed, *The Language of Passion: The Order of Poetics and the Construction of a Lyric Genre 1746–1806*, diss. Uppsala 2001 (Frankfurt am Main, Berlin etc., 2002).

83. Atterbom 1862, s. 124.
84. Hammarsköld 1833, s. 162.
85. Atterbom 1862, s. 187.
86. Ljunggren 1867, s. 38 f.
87. Ljunggren 1867, s. 39.
88. Schück 1896, s. 349.
89. Böök 1922, s. 38.
90. Böök 1922, s. 38. von Platen diskuterar utförligt Runius religiositet och framhåller hans faderslängtan och optimism. von Platen 1954, s. 226 ff.
91. Tanken om det lyckliga geniet avfärdas som en självmotsägelse i Penelope Murray (red.), *Genius: The History of an Idea* (Oxford, 1989), s. 7. Om geniet, se Kristina Nordströms översikt i *Det sanna snillet: Genus och geni hos Thomas Thorild*, diss. Stockholm (Göteborg, Stockholm, 2014), s. 17–24, med hänvisningar.
92. Hammarsköld 1833, s. 341; Atterbom, *Svenska siare och skalder* VI:1 (Upsala, 1852), s. 4.
93. Olsson, Algulin & al. 2009, s. 96.
94. Se Olsson 2011 och 2013.
95. von Platen 1954, s. 3.
96. Margareta Pettersson & Rickard Schönström (red.), *Nordens litteratur* (Lund, 2017).
97. Anne-Marie Mai, *Hvor litteraturen finder sted: Bidrag til dansk litteraturs historie I–II* (København, 2010–2011).

Summary:

'Blond Souls': Johan Runius, Masculinity, Nation and Genre in Literary History

This paper shows that the historiographical accounts of Johan Runius (1679–1713) remain remarkably stable, from the early stages of national literary history of the nineteenth century to the late twentieth century, despite the radical theoretical shifts taking place during the period. The poet Runius is generally described as an occasional poet, a rhyme virtuoso, a good-tempered man, and as a precursor of the celebrated Carl Michael Bellman, considered a uniquely Swedish genius. These features are connected to nineteenth- and early twentieth-century ideals of masculinity and the nation. Whereas Runius in the early nineteenth century was described as childish, during the later nineteenth century his good temper was interpreted as an ideal, steadfast masculinity in the face of the hardships of early eighteenth-century Sweden. Further, the histo-

riographical tradition set greater store by poems defined as lyrical. The hailed poems were, in fact, occasional poems, but they were recontextualised by the literary historians as proof of Runius' personal feelings. The article ends with new suggestions for reading Runius beyond nation as the ordering principle of literary history.

Keywords: Johan Runius; historiography; Swedish literary history; genre; masculinity; nation